

УДК 338

І. М. Алексєєнко,
науковий співробітник, ННЦ «Інститут землеробства НААНУ»

СИТУАЦІЯ НА РИНКУ ПШЕНИЦІ І ГРЕЧКИ ТА ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ЩОДО ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

В статті проаналізовані погляди різних вчених-аналітиків і чиновників щодо ситуації на ринку зерна і особливо гречки. Показано, що тільки прозорість руху зерна, його моніторинг й забезпечення рівновеликих прибутків на всьому ланцюгу від виробництва до реалізації зерна, що забезпечується розрахунками на міжгалузевих балансах, упереджує неконтрольований розвиток подій на ринку, як це часто має місце в Україні.

Постановка проблеми. Щорічно в Україні спостерігається надзвичайно велика варіація щодо рівнів інтенсифікації виробництва зернових, включаючи гречку. Аргументи та пропозиції щодо підвищення ефективності виробництва зерна зводяться до збільшення товаровиробниками норм внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин, впровадження високопродуктивних сортів та новітніх технологій тощо. Якщо слідувати пропозиціям і взяти кредити, то можна виконати всі технологічні рекомендації. При цьому в першу чергу зростуть затрати виробництва в розрахунку на 1 га посіву й одночасно зросте рівень урожайності зернових. Але чи це дійсно правильний шлях і чому сільськогосподарські товаровиробники ніяк його не приймають за стратегічний орієнтир у своїй діяльності та до цього часу рівень інтенсифікації і її ефективність розрізняються в десятки разів?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо проблеми ефективності виробництва та регулювання цін на зернові з урахуванням розвитку ринкових процесів висвітлені багатьма вченими й аналітиками, то практично дослідження ринкової ситуації, яка створилась з виробництвом, фасування й реалізацією гречки, практично стало справою експертів і чиновників в останні 6-10 місяців. Тому ми в статті спочатку розглядаємо ринкову ситуацію не стільки в динаміці, як в просторі з одночасним висвітленням різностороннього бачення проблем багатьма аналітиками та чиновниками і запропонованих ними способів їх вирішення. На основі цього – проводимо свій подальший аналіз щодо стримування товаровиробниками рівнів інтенсифікації і пропонуємо деякі варіанти вирішення проблем і в першу чергу – через гармонізацію міжгалузевих відносин. Специфічне бачення проблем кожним із вчених-аналітиків розглядається за тестом статті.

Метою даного дослідження є аналіз ситуації, які виникли на ринку виробництва зерна, включаючи гречки, розгляд і критичне узагальнення пропозицій щодо механізмів наведення порядку на продовольчих ринках, а також обґрунтування пропозицій щодо необхідності розробки міжгалузевих балансів, як основи гармонізації економічних відносин в інтегрованому виробництві.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Аналіз динаміки урожайності основних сільськогосподарських культур за 1990-2009 рр. показує, що лідерами за її варіацією є кукурудза на зерно – 22,4 %, ячмінь ярий і зернобобові – 20, пшениця озима – 18,7 і пшениця яра – 18 %. Найнижчий рівень варіації за урожайністю спостерігався за цей період за житом озимим і гречкою – всього відповідно 12,9 і 14,1%. Із-за відсутності укладених довготермінових угод на експорт зернової продукції й недосконалості державних регуляторів щодо обмеження обсягів виробництва окремих видів продукції у відповідності до прогнозованих обсягів попиту на внутрішньому і світових ринках товаровиробники щорічно змушені різко змінювали структуру посівних площ, що додатково збільшувало показники варіації обсягів валового збору зернових і зернобобових (включаючи кукурудзу) – до 20,7 %, в т. ч. пшениці ярої – 70,7, ячменю озимого – 61, кукурудзи на зерно – 53 %, зернобобових – 44, пшениці озимої – 30 і гречки – до 25,3 %. За такої варіації виробництва зерна сільськогосподарськими товаровиробниками за роками (20,7 %) варіація рівня його рентабельності зростає ще у більшій ступені (до 68 %). Групування сільськогосподарських підприємств за розміром технологічних затрат на 1 га пшениці озимої показує, що із їх збільшенням зростають також собівартість виробництва та ціна реалізації (рис. 1).

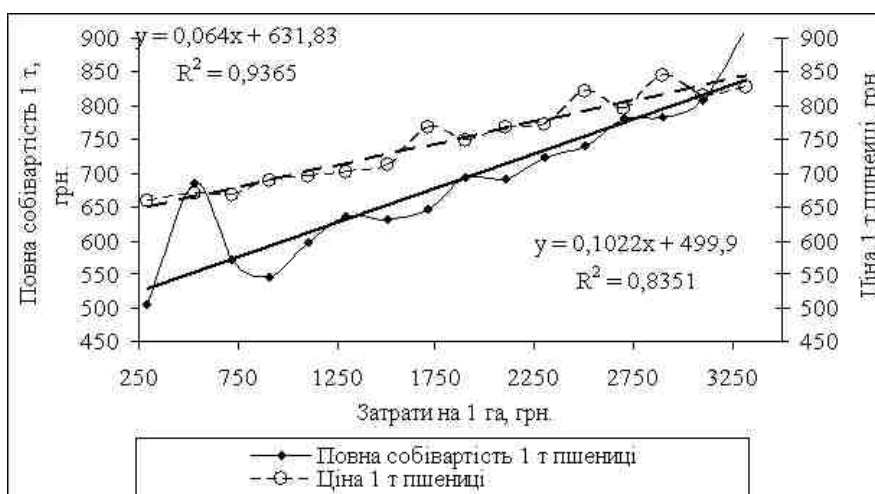

Рис. 1. Залежність собівартості виробництва й цін реалізації пшениці у сільськогосподарських підприємствах, 2009 р.

Як бачимо з рис. 1, із збільшенням рівня інтенсифікації рівень повної собівартості виробництва пшениці озимої зростає у більшій ступені, ніж ціна її реалізації. Зростання останньої забезпечується концентрацією виробництва й можливістю створити великі товарні партії з відповідно вищими цінами реалізації зерна. При найнижчому рівні інтенсифікації ціна реалізації на 23 % перевищує її повну собівартість, а при 2750 грн. на 1 га – всього на 3,4 %. Тобто, чим вищий рівень інтенсифікації, тим у більшій ступені зростає ризикованість виробництва. Адже в групах підприємств з високим рівнем інтенсифікації відбудеться зниження ціни реалізації лише на 5 %, то це призведе до стану збитковості їх виробництва. Фактично щорічні коливання цін на порядок перевищують цей показник. Тобто, існує в сучасних нерегульованих державою умовах найбільш раціональний рівень інтенсифікації виробництва пшениці озимої, який забезпечує максимальний рівень

прибутковості з прийнятним економічним ризиком (рис. 2).

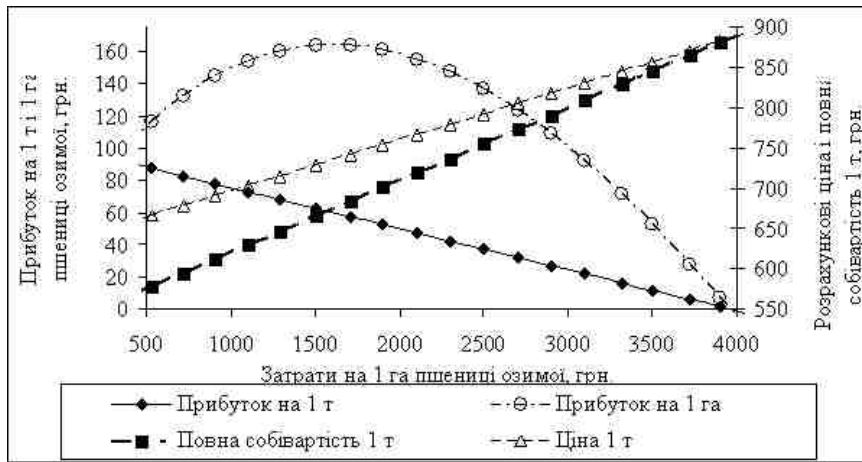

Рис. 2. Залежність ефективності виробництва пшениці озимої від рівня її інтенсифікації, 2009 р.

Аналіз показує, що прибуток на 1 га найвищий в підприємствах, де технологічні затрати складають 1,5-2,2 тис. грн. на 1 га посіву пшениці озимої. Нижчий або вищий рівень інтенсифікації виробництва призводить до зниження прибутковості виробництва пшениці озимої. Характерно, що 1 т пшениці озимої забезпечує найвищий рівень прибутку за самого низького рівня інтенсифікації. Якщо проаналізувати діяльність сільськогосподарських підприємств, то виявляється, що середній рівень технологічних затрат по 7701 підприємству, які вирощували у 2009 р. пшеницю озиму, складає 2246 грн. на 1 га (з варіацією від 300 до 7500 грн.) або практично на рівні, що визначений нами, як оптимальний. В цілому ж у 2/3 сільськогосподарських підприємств затрати в розрахунок на 1 га посіву пшениці озимої не перевищують 2,2 тис. грн., у 37 % – знаходяться в діапазоні 1,5-2,2 тис. грн., у 20,4 % – 2,2-3 і лише у 17,5 % підприємств – більше 3 тис. грн. Мабуть тому лише 7,6 % сільськогосподарських підприємств мають урожайність пшениці озимої, яка перевищує 50 ц/га. Дуже великий ризик вкладає кошти в розрахунок на 1 га і підвищувати урожайність пшениці озимої із-за великої варіації цін її реалізації сільськогосподарськими товаровиробниками. В країнах світу, де державою гарантується цінова стабільність, інтенсифікація виробництва у всіх фермерів майже однакова – на науково обгрунтованому рівні.

Як бачимо з рис. 2, найвищий прибуток в розрахунок на 1 т пшениці озимої одержують при самому низькому рівні інтенсифікації – 500 грн. на 1 га. Проте в цій групі рівень урожайності у 6,4 раза нижчий, а мінеральних добрив внесли у 15,6 разів менше, ніж в останній з найвищою інтенсифікацією групи. Також в першій групі значно нижчий у розрахунок на 1 га рівень оплати праці (у 10 разів), вартість насіння (у 5 разів), оплата послуг і робіт сторонніх організацій (у 36 разів), нафтопродуктів (у 7,4 раза) тощо. Тобто, за низького рівня інтенсифікації пшеницю озиму тільки висівали і збирали й практично не проводили інших технологічних операцій як це було в далекому минулому. Про це, як шлях до повної деградації аграрного сектору економіки, не раз нагадує нам у своїй публікації академік НААН України Б.Й.Пасхавер: під тиском обмеженого попиту можливе зниження собівартості, але «не як інноваційне досягнення, а як наслідок тенденцій деградації. Занижена оплата праці, недостатні амортизаційні нарахування, брак технологічно необхідних ресурсів – форми стратегічно невиправданого зменшення питомих затрат, здатних лише тимчасово підвищити прибутковість виробництва» [1, с.56].

Ринковою особливістю пшениці озимої є постійний світовий попит на цю продовольчу культуру. За будь-яких обставин у світі знайдеться країна (з відповідними фінансовими можливостями), яка зітнеться з проблемою продовольства. Розвинута ринкова інфраструктура і проблеми з експортом надлишків (або імпорту) продовольчої пшениці не існує. Тоді як цього не скажеш про таку специфічну культуру як гречка. За останні 10 років (1999-2008 рр.) було вироблено у світі 25,2 млн. т гречки (по 2,5 млн. т за рік). Основними виробниками у світі гречки є Китай (40,5 %), Росія (30,1 %), Україна (12,1 %), Франція (3,9 %), США (3 %), Польща (2,7 %) та всі інші країни світу (7,7 %). Імпортується гречки менше 10 % його валового збору або не більше 200 тис. т (за виключенням 2003 р.). В останні роки виробництва гречки у світі скоротились до 1,5 млн. т за рік або майже у 2 рази порівняно із 1999 р. в основному за рахунок Китаю (у 8,5 раза). Китай змінює свої продуктові уподобання й переходить до європейських раціонів – різко збільшує частку продукції тваринництва (молочних і м'ясних продуктів). Основними імпортерами гречки за 1999-2008 рр. була Японія (44,1 %), Папуа Нова Гвінея (13,4 %), Франція (4,9 %), Голландія (6,2 %), Росія (5,8 %), США (2,1 %) та всі інші країни (23,5 %). Велика варіація виробництва гречки як в цілому в світі (26,3 %), так і за окремими країнами (Китай – 60 %, Франція – 39,2, Казахстан – 43,5, Росія – 31,1, Україна – 30,3, США – 10,1 %) приводить до ситуації, коли одні і ті ж країни стають в одні роки експортерами, а в інші – імпортерами. За звуженого ринку гречки коливання обсягів його виробництва створюють для окремих країн проблеми стабілізації цін. За надлишкового виробництва нікуди гречку продати, а в протилежному випадку – немає де закупити. Основний імпортер Японія закуповує гречку в основного експортера – Китаю. Всім іншим країнам світу, які споживають гречку, залишається зовсім звужений її ринок. В основному на ринку гречки взаємодіють країни-сусіди: Росія, Казахстан, Україна, Грузія, Білорусь, Польща, країни Прибалтики. Кожна конкретна країна імпортує за рік 1-5 тис. т (за рідким виключенням країн – Франція, Папуа Нова Гвінея, Голландія або окремих років). Звужений ринок цієї культури, велика варіація обсягів її виробництва у значно більшій ступені збільшує ризики – за надлишкового виробництва у власній країні та у сусідів з'являється велика вірогідність для товаровиробників залишитись із збитками. Аналіз показує, що зростання у світі дефіциту гречки в окремі роки збільшує її імпорт (з урахуванням попередніх запасів), що впливає на рентабельність виробництва в Україні (рис. 3).

Як бачимо, майже половина варіації рівнів рентабельності виробництва гречки в Україні пояснюється зміною обсягів потреби окремих країн в продовольчій гречці. За низького рівня імпорту (2008-2009 рр.) в Україні виробництво гречки сільськогосподарськими товаровиробниками було збитковим, і навпаки за високого рівня імпорту (2004, 2006-2007 рр.) – рівень рентабельності складав 27-37 %.

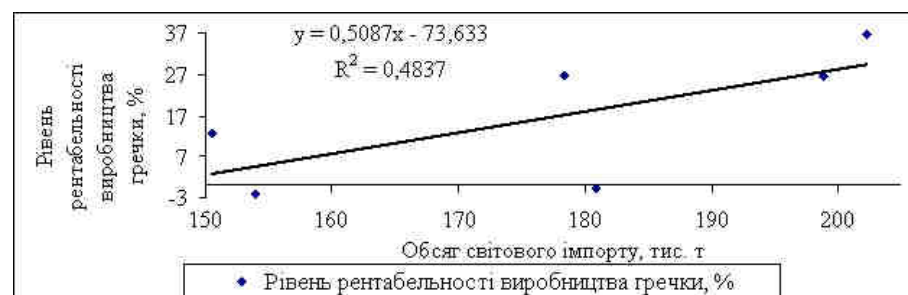

Рис. 3. Залежність рентабельності виробництва гречки в Україні від обсягів світового імпорту, 2004-2009 рр.

Виникають чотири основні комбінації на ринку гречки: дефіцит в Україні і у країн-сусідів, дефіцит в Україні і надлишок у сусідів, надлишок в Україні і у сусідів та надлишок в Україні і дефіцит у країн-сусідів. Така комбінація по різному впливає на поведінку держав й експортерів або ж організаторів контрабанди. Можуть бути додаткові комбінації, наприклад, незначний дефіцит гречки в Україні і великий дефіцит – у країн-сусідах. Саме 2010-2011 маркетинговий рік характеризується останньою, яка рідко зустрічалась до цього, комбінацією на ринку гречки з відповідними наслідками – контрабандою в країні з більшим її дефіцитом, а значить і вищими на неї цінами. Знову ж таки сільськогосподарські товаровиробники поступають у відповідності до ситуації повної відсутності

державного регулювання обсягів виробництва та державної підтримки – запроваджують лише екстенсивне виробництво гречки. За умови нарощування інтенсифікації виробництва гречки темпи зростання собівартості перевищують темпи підвищення цін її реалізації і при затратах 1200-1250 грн. на 1 га посіву за абсолютними величинами вони зрівнюються. Тому 64 % підприємств (із 2160, які вирощували гречку у 2009 р.) витрачали до 1200 грн. на 1 га і 36 % – більше цієї суми (рис. 4).

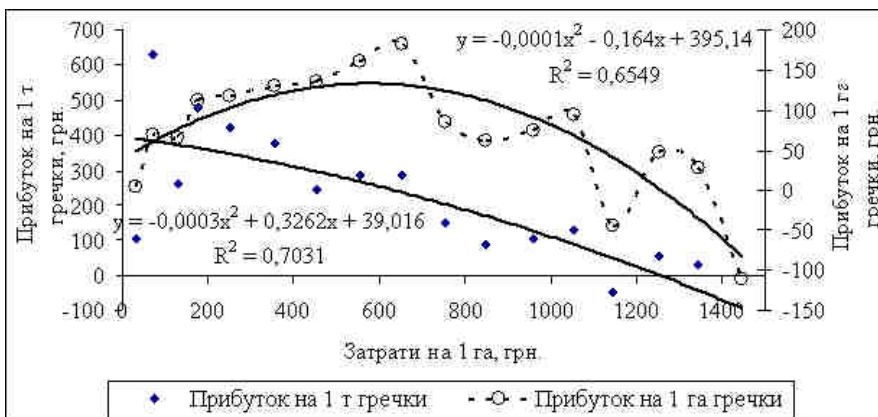

Рис. 4. Залежність прибутковості виробництва гречки від рівня інтенсифікації, 2009 р.

Як бачимо, прибуток з 1 га зростає із кожним збільшенням технологічних затрат (до 600-800 грн. на 1 га) і далі знижується. При цьому урожайність не перевищує 10 ц/га або нижчий на 90 % від оптимального рівня. За вищої для сільськогосподарських товаровиробників ціни реалізації більш високий прибуток буде забезпечуватись за значно вищим рівнем інтенсифікації, а значить буде одержана також і вища урожайність гречки. Якби затрати виробництва досягли 3,8 тис. грн., то урожайність в основних зонах вирощування гречки досягла б 19 ц/га. Так, 53 підприємства України й зараз одержують більше 20 ц/га гречки, а 12 підприємств – більше 30 ц/га. Всього 25 % підприємств мали у 2009 р. урожайність гречки, яка вища 10 ц/га. У Франції, наприклад, з гарантованою системою підтримки доходів й відсутністю контрабандного переміщення продовольства урожайність гречки за 1999-2009 рр. знаходилась на рівні 24-35 ц/га.

Чи є можливість у товаровиробників більш інтенсивно вирощувати гречку? Наприклад, у 2007 р. коли сільськогосподарські товаровиробники мали найвищу рентабельність виробництва гречки (36,8 %), собівартість виробництва 1 кг складала 1,21 грн. (1,73 – у перерахунку на крупу), то реалізаційна ціна в середньому досягла 1,66 грн. (2,37 – у перерахунку на крупу), а ціна на міських ринках коливалась за місяцями від 4 до 5 грн. за 1 кг круп (в середньому 4,5 грн.). Тобто, на процеси транспортування, переробки, фасування і реалізацію 1 кг круп та формування прибутку залишається 2,13 грн. (4,5-2,37). Якщо навіть признати, що на ці процеси припадає 50 % від виробничих затрат товаровиробників ($1,73 \cdot 0,5 = 0,865$), то рівень рентабельності фасування і реалізації досягне 46 % [$100 \cdot (2,13 - 0,865) / 0,865$]. Великі розбіжності між цінами для товаровиробників і цінами на ринках або супермаркетах, які спостерігались і в минулі роки, вказує на відсутність гармонізації міжгалузевих відносин і наявності великих резервів перерозподілу ціни на користь сільськогосподарських товаровиробників з відповідним збільшенням інтенсифікації виробництва, підвищення урожайності та доходності. Тоді налагодяться цивілізовані відносини виробників із торгівлею, а не із можливими організаторами контрабанди й виникнення додаткових організаційно-господарських, фінансових та інших ризиків.

Зануримося в історію проблеми. До 1991 р. урожайність гречки в Україні нерідко перевищувала 10-12 ц/га, тоді як за 1991-2010 рр. ні разу не досягла 10 ц/га, а у 1999 р. складала навіть 5 ц/га. За останні роки урожайність не перевищує 8,5 ц/га. Якщо за 1990-2001 рр. вироблялось гречки 350-480 тис. т (окрім 1999 р. – всього 222 тис. т), то після 2001 р. валове виробництво з року в рік скорочувалось й стало складати 190-240 тис. т, а у 2010 р. найнижчий показник – всього 133,7 тис. т, тоді як споживання гречки в Україні – 160 тис. т на рік [2]. Рентабельність виробництва гречки в сільськогосподарських підприємствах навіть за низької її урожайності у попередні роки досягала майже 40 %, тоді як в останні два роки (2008-2009 рр.) виробництво стало збитковим.

Одночасно за офіційними даними митної статистики за 2000-2005 рр. щорічний експорт знаходився в межах 1,3-8,9 тис. т, у 2006-2008 рр. – 0,4-0,7, у 2009 р. – 2,2 і у 2010 р. – всього 0,9 тис. т. За повідомленням Міністра аграрної політики М.Присяжнюка несумлінні ділки із суміжних держав організували канали для контрабанди гречки в Росію і Білорусь, де урожай у 2010 р. знизився у 2 рази [3]. Член Міжнародної асоціації торгівлі зерном А.Федькович конкретизує: контрабандним шляхом у грудні 2010 р. було вивезено близько 30-40 тис. т гречки в Росію і Білорусь через Луганську, Донецьку, Харківську, Сумську й Чернігівську області [4], а Голова комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради Г.Калетнік на засіданні 1 березня 2011 р. підвів підсумок щодо офіційних даних контрабанди – 52 тис. т гречки [5].

Важко було чекати чогось іншого, адже ціна 1 кг гречки в Україні сьогодні складає 14-20 грн., а в Білорусі – 44 грн, у Росії – 60 грн. [6]. Причиною цього стало не тільки скорочення виробництва гречки в Росії на 34 % у 2010 р. порівняно із 2009 р. із-за низької урожайності (6,6 ц/га), а і в багатьох країнах, які її споживають (Білорусь, Польща, країни Прибалтики тощо). І якщо в Росії експорт гречки 2010 рр. практично залишився на рівні 2008 р. (менше 10 тис. т), то порівняно із 2009 р. збільшився майже на 60 % експорт гречаної крупки [7], із-за чого забезпеченість її населення гречкою стала складати 50 % від потреби [8]. Внаслідок цього протягом 2010 р. ціна на гречку зросла у 4,5 рази й у держави виникла необхідність її імпорту, а у бажаючих швидко збагатитись – завозити контрабандою значно дешевшу українську гречку. До цього в Росії імпорт гречки за 1999-2009 рр. не перевищував 4 тис. т, окрім 2003-2004 маркетингового року, коли з Китаю імпортували 100,4 тис. т.

Заступник міністра економічного розвитку і торгівлі В.Копилов причину подорожчання гречки вбачає у недосіві площ [9], а міністр аграрної політики М.Присяжнюк – у політичних та інформаційних спекуляціях [9]. Колишній Голова Антимонопольного комітету О.Костусев пояснював, що у попередні роки на внутрішньому ринку була присутня дешева російська крупа в результаті чого українські аграрії скорочували площі посіву гречки з наступним виникненням її дефіциту [5]. За даними митної статистики у 2009-2010 рр. Україна експортувала за рік 0,9-2,2 тис. т гречки і не імпортувала ні одного кілограма. Можливо у 2010 р. гречка ввозилась контрабандою в Україну як зараз навпаки – завозиться в Росію. Прес-секретар прем'єр-міністра України В.Лук'яненко звинуватив у завищенні цін товаровиробників [10], тоді як у 2010 р. всю гречку скупили посередники, які її поставляють переробним підприємствам у вигляді давальницької сировини [11]. Якщо вірити заступнику міністра аграрної політики С.Тригубенку, що виробнику на логістичному ланцюгу залишається не більше 2 грн. за 1 кг (2000 грн./т) [12], а собівартість 1 т гречки за попередньою інформацією Мінагрополітики у 2010 р. складає 1747 грн. [13], то рентабельність виробництва гречки досягне всього 11,4 %. Тобто, немає за що звинуватувати товаровиробників щодо ситуації із підвищенням цін на ринку гречки. До речі, І. Томича основну причину різкого подорожчання виявив у концентрації переробки гречки обмеженою кількістю монополістів, які викупили у дрібних виробників всі її обсяги [14].

Як бачимо, ми опинились заручниками відсутності дієвої системи моніторингу вітчизняного і світового ринку продовольства. Можна констатувати, що в Україні поки-що не функціонує ефективна система прогнозування цінової ситуації на ринку з урахуванням всіх основних чинників, включаючи в першу чергу стан попиту і пропозиції в найближчих сусідах. Так, у вересні 2010 р. заступник генерального директора Української аграрної конфедерації О.Ярославський стверджував про зниження цін на гречку в найближчих днями, а експерт Українського клубу аграрного бізнесу Р. Сластьон підтвердив, що за їх прогнозами ціна ще впаде [15], хоч вона вже набирала видимі оберти зростання.

Існують різні пропозиції щодо врегулювання ринкових цін на гречку. В першу чергу адміністративно передбачається довести областям плани збільшення площі посіву гречки на 80 %, навіть в областях, де вона не завжди зростає. Так, щодо розпорядження про посів гречки на території Луганської області, яке надійшло з галузевого управління, член обласної комісії з питань АПК, земельних відносин, соціального розвитку села В. Живага відмітив, що в нашому регіоні гречка дає хороший урожай 1 раз на 7 років [16]. Інші експерти відмічають, що різко розширити площі посіву гречки не дозволить дефіцит насіння [12]. Наступною пропозицією є створення інтервенційних фондів гречки в обсягах від 20-25 тис. т [13] до 50 тисяч тон гречки [16]. Антимонопольний Комітет пропонував для підвищення валового збору гречки ввести регулювання сівозміни та закупити в продовольчі резерви гречку врожаю 2010 р. в об'ємі 10 % від річного споживання (не менше 15 тис. т) [8]. Пропозиції колишнього голови Асоціації фермерів І.Томича – зняти контроль за цінами та кількістю гречки (попит та пропозиція на ринку все врегулюють), а тоді ціна спровокує збільшення площ посівів гречки до 400 тис. га із-за високої прибутковості у 2010 р. [14]. Такої ж думки

притримуються президент Українського клубу аграрного бізнесу А.Ліссітса і заступник гендиректора Української аграрної конфедерації О.Ярославський щодо неефективності адміністративного втручання в ціноутворення й загощення уваги на факті, що тільки попит і пропозиція на ринку у світі забезпечують цінову рівновагу, а завдання держави – гарантувати нормальні правила гри на цьому ринку без будь-яких монополій [17].

Більш реальна пропозиція, яка запропонована колишнім віце-прем'єр-міністром з питань аграрної політики В. Слаутою, а саме: перед посівною запровадити форвардні контракти виробникам [18] з відповідним механізмом кредитування та реалізації продукції, що узгодить попит з пропозицією й забезпечить конкурентні параметри виробництва. Але всі забувають, що необхідно перекрити контрабанду гречки за її дефіциту або перевиробництва у сусідніх країнах. Чинники також правильно ставлять діагноз: існує конфлікт між виробниками, оптовими постачальниками, фасуванням і реалізацією. Фасуванням в основному займаються невеликі мобільні заводи приватних підприємств (товарні та грошові потоки не обліковуються), що дозволяє їм уникнути оподаткування й призначати захмарних розмірів надбавки до ціни [19]. Як протидія такому розвитку подій Кабінет Міністрів України має намір обмежити рентабельність процесу фасування на рівні не вище 10 % із запровадженням обов'язкового відображення ціни виробника і торговельної надбавки в первинних документах [20]. При цьому, як зазначив президент Асоціації фермерів України В. Львов, виробників гречки не слід звинувачувати підвищенні ціни, так як все просто контролюється на внутрішньому ринку: беремо пакет з гречкою і дивимось, хто виробник, який із посередників перепродав іншому й скільки разів тощо й тоді визначаємо, хто у супермаркетах або на міських ринках завищує ціни. При цьому міністр аграрної політики відмічає, що аналіз внутрішньої логістики показує – гречка рухається убік Донецької й Луганської області з наміром малими партіями вивезти її в Росію [21]. Тобто, ми майже створили або знаходимося на шляху до створення системи відстеження руху продовольства до кінцевого споживача або ж до наміру контрабанди. Правда нам не стільки необхідно обмежувати рентабельність одного процесу – фасування, як узгодити економічні відносини між усіма учасниками ринкового процесу. Для цього необхідно розробляти серйозні міжгалузеві баланси по кожному продуктовому підкомплексу, що поєднані інформаційними зв'язками з даними моніторингу цін на ресурси і продукти тощо. Використання даних, що одержані на міжгалузевих балансах, слугуватимуть професійним і міжпрофесійним організаціям (узгоджувальним комісіям) основою для встановлення стартових цін, які гармонізують взаємовідносини учасників інтегрованого виробництва. Такий окреслений механізм запровадження контролю за рухом продукції і зміною її власників допоможе також встановити й відповіді на питання: хто контрабандою вивіз 52 тис. т (або третину від потреби на харчування) гречки в Росію і Білорусь. Є старт – площі посіву та обсяги виробництва (з відповідною офіційною звітністю) і наступний продаж: кому, коли, скільки та за якою ціною. Електронна система аналізу допоможе перекрити контрабанду будь-якого продукту і не тільки гречки.

Якщо не вдаватись у можливі заборони СОТ, то законопроект Верховної Ради України № 8053 «Про державну підтримку сільського господарства України» виглядатиме прогресивним. Ним передбачається відсторонити посередників-зернотрейдерів запровадженням нових правил експорту: його будуть здійснювати лише безпосередні виробники або державний агент. Експерти відмічають, що масово товаровиробники навряд чи зможуть стати експортерами, але звільниться місце виключно для державного агента [22]. Правда, посередникам необхідно знайти належне місце, яке буде прописане законами, на ланцюгу від товаровиробника до споживача, як власникам основних потужностей з перевалки зерна. За умови присутності державного агента в якості експортерів створюється умови для стабілізації цін, квотування виробництва в необхідних обсягах, пільгового кредитування тощо. Але вся проблема знову ж таки упирається в справедливий розподіл прибутку, який можливий лише за умови використання міжгалузевих балансів й ефективної діяльності узгоджувальних комісій. Для прикладу можна навести діяльність канадського пшеничного управління, якому надано монополне право на закупівлю зерна, а також зберігання, перевезення в порти й реалізацію його на міжнародному ринку за наступним механізмом. Перед збиранням зернових (за узгодженням з урядом, союзами фермерів-виробників зерна) управління встановлює гарантований мінімальний рівень закупівельних цін на зерно та закупівлю у фермерів за контрактами. Виплата виробникові гарантованої ціни здійснюється після здачі зерна на збірні пункти - елеватори. Після експорту зерна (42-48 млн. т) різниця в ціні проданого зерна й установленню мінімальною закупівельною ціною виплачується фермерові незалежно від календарного часу реалізації пропорційно кількості зерна і його якості [23, с. 33]. Такий механізм забезпечив Канаді неперевершених результатів у забезпеченні гарантованих рівнів ринкових цін й доходності фермерам та суттєвих фінансових надходжень до державного бюджету. Якщо такий механізм буде запроваджено в Україні щодо підтримки доходів товаровиробників, то ефективними власниками стануть всі без виключення підприємства й навіть особисті господарства населення. Тоді після запровадження ринку землі можна бути впевненими, що землю ніхто не продасть, а тим більше чужинцю.

Висновки. Висока варіація виробництва основних зернових культур і ще більша – рівня рентабельності є основною причиною проблем, які постійно виникають на продовольчому ринку. Ефективність інтенсифікації виробництва може мати місце за умови стабільності цін реалізації, адже із її ростом співвідношення між ціною і собівартістю знижується, хоч прибуток на 1 га посіву зростає. Тобто, нестабільність цін внаслідок їх не прогнозованої поведінки стримує процес інтенсифікації виробництва. Гармонізація економічних взаємовідносин в інтегрованому виробництві збільшить й стабілізує прибутки товаровиробників, що спонукає їх до інтенсивного виробництва. Такі відносини можуть існувати лише в прозорому економічному просторі, які також ліквідують навіть спробу контрабанди продовольства. Відповідно фокус зростання ефективності буде формуватись навколо подальшого розвитку інтеграційних зв'язків та узгодження пропозиції щодо виробництва продукції з внутрішнім та прогнозованим зовнішнім попитом. Всі зусилля управління будуть зосереджені на точності прогнозів цін, країн-імпортерів з відповідними обсягами продукції тощо й інформаційно-аналітичного забезпечення служб, які будуть виконувати такі аналітичні розробки.

Якщо будуть сформовані інтегровані виробництва в зерновому підкомплексі, включаючи гречку, то ризик в умовах невизначеності може мати прогресивні наслідки після нововведень в технології, організацію виробництва тощо. Існують варіанти: 1) диверсифікувати виробництво й цим розподілити ризик та декілька років одержувати навіть і збиток при виробництві гречки, але за вірогідністю застосування інтенсивних технологій і появи можливого варіанту щодо зростання попиту у сусідніх країнах дочекається зростання цін, яке забезпечить окупність затрат не тільки поточного року, а й минулих; 2) за умов зростання цін в окремі роки, наприклад, у 2010-2011 рр., запроваджувати режим державного регулювання цін без розрахунків на міжгалузевих балансах, що знову відобразиться в обмеженості доходності для товаровиробників й виникненню стратегічного бачення майбутнього – ніколи не ризикувати й вести екстенсивне виробництво. За Й.Шумпетером, кінцевим джерелом невизначеності є інновація, підприємець вводить нововведення (прибуток – винагорода за нововведення), чим знову спричиняє невизначеність, що в кінцевому підсумку забезпечує безперервний прогрес суспільства [24, с. 462-469]. Якщо ж виробничий ризик (посів та інтенсифікація виробництва гречки) не в змозі окупитись додатковим прибутком із-за втручання держави в сприятливий для виробників період, то й надалі домінуватиме екстенсивне виробництво до повного банкрутства виробників і можливої суцільної за територіями втрати земельних наділів їх власниками та орендарями. Мабуть, що держава повинна стабілізувати ціни і втручатись у ринкові відносини не лише тоді, коли у товаровиробника нарешті з'явилася можливість одержати більші прибутки (а посередники – у рази), а й в несприятливий для них роки. Вибіркове втручання – це гра в одні ворота.

Список використаної літератури

1. Пасхавер Б. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку / Економіка України, №12, 2007, с.51-61. (С.56).
2. [Електронний ресурс] / В уряді скуштували китайську гречку: їсти можна, 2011. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/v-uryadi-skushtovali-kitaysku-grechku-yisti-mozhna.html>, вільний.
3. [Електронний ресурс] / Дынниченко А. Гречка стала предметом контрабанди?, 2011. – Режим доступу: <http://profi-forex.org/news/entry1008065718.html>, вільний.
4. [Електронний ресурс] / Контрабандисти з України вивезли 40 тисяч тонн гречки – експерт, 2011. Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/criminal/2011/02/10/752395.html>, вільний.
5. [Електронний ресурс] / Чопенко В. Урядові гречаники, 2011. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/76827>, вільний.
6. [Електронний ресурс] / Зелінський В. Гречка в Україні, виявляється, не така вже й дорога!!, 2011. – Режим доступу: <http://biznes.km.ua/blogmaterial/Grechka-v-Ukrayini-viyavlyayetsya-ne-taka-vzhe-j-doroga.html>, вільний.
7. [Електронний ресурс] Експорт гречки из России вырос на 60 процентов, 2010. – Режим доступу: <http://lenta.ru/news/2010/12/07/grechka/>, вільний.
8. [Електронний ресурс] / Зайцев Р. Виробництво гречки в Україні в 1,5 рази перевищить об'єми споживання, 2010. – Режим доступу: <http://investyicii.org/news/ekonomika-ukrajiny/ahropromyslovij-kompleks/vyrobnystvo-hrechky-v-ukrajini-v-1-5-razy-perevyschyt-ob-8217-jemy-spozhyvanya.html>, вільний.
9. [Електронний ресурс] / Мінекономіки вважає основною причиною зростання цін на гречку її недосів у 2010, 2011. Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/70/all/2011/02/14/227688>, вільний.
10. [Електронний ресурс] / В Україні різко подешевшала гречка, 2011. – Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua/business/rezko-podeshevela-grechka.html?down-line>, вільний.
11. [Електронний ресурс] / Бодня Т. Николай Присяжнюк: «Продовольственная безопасность по всем сегментам обеспечена, но это нас не утешает», 2011. – Режим доступу: <http://mair.in.ua/interview/show/id/5100?print>, вільний.
12. [Електронний ресурс] / Из запасами крупы та борошна в Україні все гаразд - Мінагропрод, 2011. – режим доступу: <http://a7d.com.ua/2011/02/page/3/>, вільний.
13. [Електронний ресурс] / Дефицит гречки в Украине. Гречка в Украине, 2011. – Режим доступу: <http://zrada.org/suchasnist/19-derzh-aparar/235-defitsit-grechki-v-ukraine-grechka-v-ukraine.html>, вільний.
14. [Електронний ресурс] / Коваленко К. І.Томич: “Якщо гречку закуплять, то в наступному році її дефіцит повториться”, 2011. – Режим доступу:

http://www.golosua.com/ua/main/article/intervyyu/20110312_i-tomich-esli-grechku-zakupyat-to-v-sleduyuschem-godu-ee-defitsit-povtoritsya, вільний.

15. [Електронний ресурс] / Роздрібні ціни на гречку знизяться найближчими днями – експерт, 2010. – Режим доступу: http://agroua.net/news/news_30683.html?uid=8bc3fd9a9990fb39f065be8366913c25, вільний.

16. [Електронний ресурс] / Азаров наказав сіяти гречку навіть в тих регіонах, де вона майже не росте, 2011. – Режим доступу: <http://www.ut.net.ua/News/18846>, вільний.

17. [Електронний ресурс] / Штогрін І. «Гречана» агрополітика або чому немає гречки?, 2011. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2312851.html>, вільний.

18. [Електронний ресурс] / Віктор Слаута ініціює введення форвардних закупівель насіння гречки в Аграрний фонд, 2010. – Режим доступу: <http://finance.tochka.net/ua/9270-agrarnyu-fond-budet-zakupat-grechku>, вільний.

19. [Електронний ресурс] / Яценко Н. Вадим Копилов: «У питаннях цін важливо працювати на випередження», 2011. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/75332#article>, вільний.

20. [Електронний ресурс] / Кабмін домовився з виробниками про зниження цін на продукти та про рентабельність, 2011. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/finance/09feb2011/grechka.html>, вільний.

21. [Електронний ресурс] / Аксьонова В. Радио Свобода, 2010. – Режим доступу: <http://www.urist.in.ua/archive/index.php/t-100306.html>, вільний.

22. [Електронний ресурс] / Монополізацію експорту зерна депутати розглянуть 1 березня, 2011. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/2011/02/page/3/>, вільний.

23. Нагорный В.Д. Сельское хозяйство Канады. Корни успеха. – Москва-Майкоп: ООО «Качество», 2004. – 328 с. (с. 33).

24. Уотсон Дж. Фред. Концепция и теория прибыли: новый взгляд на проблему / Вехи экономической мысли. Теория фирмы. Т. 3. Пер. с англ. В.М.Гальперина // Х. Лейбенштайн. – СПб.: Экономическая школа, 2000. – 489 с. (С. 462-469).

Стаття надійшла до редакції 29 квітня 2011 року.

ТОВ "ДКС Центр"